

Р.Б. Ермаханова *, З.О. Дукенбаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: yermahanova.raya@mail.ru; dukenbaevazo@mail.ru)

Шерхан Мұртаза: өмірі мен қоғамдық-саяси қызметі

Мақалада халық жазушысы, Мемлекеттік сыйлықтың иегері, республикаға еңбегі сіңген қайраткер, көрнекті публицист, қоғам қайраткері Ш. Мұртазаның өмірі мен қоғамдық қызметіне талдау жасалған. Авторлар Шерхан Мұртазаның ұлт, тіл, жер және мемлекет мәселелерімен байланысты публицистикалық шығармаларына баға береді, халықтың рухани мүдделеріне қатысты материалдарын саралайды. Журналистің кейбір публицистикалық материалдарын және оның тақырыптық және жанрлық бағытын зерттеп, оларға сараптама жасаған. Осымен бірге, мақалада Ш. Мұртаза шығармашылығының Қазақстан мемлекеттілігінің қалыптасуына және қазақ халқының ұлттық санасына тигізген әсері қарастырылған.

Кілт сөздер: Қазақстан тарихы, Шерхан Мұртаза, қоғамдық-саяси қызметі, Шерхан Мұртазаның шығармашылық қызметі, публицист, журналистика.

Kipicne

Қазіргі кезеңде тарихтағы тұлғаның рөліне қатысты мәселелер тарих ғылымының дамуындағы басым тақырыптардың біріне айналды және бұл тарихи биография тарихнамасында «тұлғатану» деген атаумен белгілі. Осы ретте, тарих ғылымының дамуының қазіргі кезеңінде тарихшылар тарихтағы жеке тұлғаның рөлін, әсіресе саяси және қоғам қайраткерлердің өмірі мен қызметін, шығармашылығын, тарих пен жеке тұлғаның өзара қатынасы мен ықпалы мәселелерін зерттеуге үлкен қызығушылық танытуда. Мұндай қызығушылық қазіргі кезеңдегі тарих ғылымындағы айтарлықтай өзгерістердің, атап айтқанда зерттеу қызығушылықтарының қайта бағдарлануы орын алуымен байланысты.

Сонымен бірге, қазіргі қоғамда болып жатқан өзгерістер әртүрлі теориялық және әдіснамалық көзқарастар тұрғысынан қайта қарастыруды қажет етеді. Қоғам мен әлемдік қоғамдастықтың дамуына бұқаралық коммуникация мен ақпарат құралдарының өзіндік ықпалы айтарлықтай. Қазіргі қоғамдағы бұқаралық ақпарат құралдарының институтын аудиториясыз елестету мүмкін емес. БАҚ-тың сәтті жұмыс істеуі үшін ақпараттық өзара әрекеттесуді, аудиторияның әлеуметтік сипаттамаларын және оның кері байланысын зерттеу қажет. Бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдағы рөлі орасан зор. Қазір бұрыннан қалыптасып қалған идеологияны бұзып, жаңа әлеуметтік-саяси көзқарас орнықтырып жатқан заманда ол бұдан да үлкен маңыз ала түскен. Сонымен қатар мемлекеттің өткен тарихына, оның ішінде баспасөз тарихына жаңа тұрғыдан қарау оған түзету енгізуге, қатып қалған идеологиялық схемалардан арылуға үйретеді. Өткен дәуірдегі таңдаулы публицистердің тәжірибесін зерттей, зерделей қолдана отырып, біздің журналистеріміз жас мемлекетіміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына, қоғамды әрі қарай демократияландыру және адамгершілік ұрығын себуге ықпал ете алады. Бүгінгі ақпараттар ағымының үздіксіз өсуі, өмірдің алуан ырғағы, адамның жоғары парасаттылық деңгейі публицистерден де, журналистерден де әлеуметтік ақиқат пен ақыл-ой құбылысын терең зерделеуді қажет етеді.

Әрине, еліміздің ХХ ғасыр басындағы ойы озық, көкірегі ояу зерделі өкілдері өздерінің ағартушылық, жазушылық, публицистік қызметтерін туған халқының бостандығы мен тәуелсіздігіне тәрк етіп, ұлттық сезім мен ұлттық сананы оятуға бағыттаса, бүгінгі көсемсөз шеберлері еліміздің ішкі және сыртқы саясатын, нарықтық экономика мен мәдениетімізді жаңа деңгейге көтеруге атсалысуда. Қазақ ұлтының өткенін саралап және болашағын болжай білетін зиялы топтардың арасында Шерхан Мұртаза есімі ерекше орынға ие. Сондықтан, бүгін де шындықты бетке ұстаған суреткер Ш. Мұртазаның журналистік, публицистік рухани мұраларын және қоғамдық-саяси қызметін зерттеу маңызды екендігін атап көрсетуге болады.

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: yermahanova.raya@mail.ru

Зерттеу әдістері

Ш. Мұртазаның өмірі мен қоғамдық саяси қызметін зерттеу барысында тарихи құбылыстардың дамуын зерттеуге мүмкіндік беретін танымның жалпы ғылыми принциптері, соның ішінде тарихилық және объективтілік принциптері басшылыққа алынды. Алға қойған міндеттерді шешу барысында хронологиялық және тарихи салыстыру әдістері қолданылды. Бұл әдістер Ш. Мұртазаның әр кезеңдегі қызметін бірізді анықтауға және тарихи құбылыстармен салыстыра зерттеуге мүмкіндік берді. Сонымен қатар Ш. Мұртазаның өмірі мен қызметін, қызметінің нәтижелерін және психологиялық портретін зерттеу барысында тарихи-биографиялық әдіс кеңінен қолданылды.

Талқылау

Шерхан Мұртаза 1932 жылы 28 қыркүйекте Жамбыл облысы, Жуалы ауданы, Мыңбұлақ аулында дүниеге келген. Әкесі Мұртаза «халық жауы» деген жалған жаланың жазықсыз құрбаны болып Қиыр Шығысқа айдалып кеткен. Ол анасының жанында қиыншылық күндерді бастан кеше жүріп сегіз жасында мектепке барған. Орта мектепте оқып жүргенде көрнекті Алаш қайраткері Жақып Ақбаевтың қызы Аргуниядан химия пәнінен, болашақ академик Мұхамеджан Қаратаевтан қазақ тілінен сабақ алған. Шерхан Мұртазаның балалық шағы Ұлы Отан соғысы жылдарымен қатар келді. Жазушы өзінің «Ай мен Айша» туындысында жазғанындай, Айша атты анасының қажырлығымен, өзінің етінің тірлігімен көп қиындықтарды жеңе отырып, ер жеткен. Мектепті сәтті аяқтап, Кеңес Одағының астанасы Мәскеуге барып, Полиграфия институтына оқуға түседі. Осы тұста Полиграфия институтының редакциялық-баспалық факультеті Мәскеу мемлекеттік университетіне қосылған болатын.

Осылайша қазақстандық студент Шерхан Мұртаза 1955 жылы М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің журналистика факультетін саяси және көркем әдебиет редакторы мамандығы бойынша бітіріп шығады. Одан кейін 1955-1956 жылдары Қазақ мемлекеттік көркем әдебиет баспасында редактор, 1956-1960 жылдары «Лениншіл жас» (қазіргі «Жас алаш») газетінде тілші-аудармашы болып жұмыс істейді. 1957 жылы «Лениншіл жас» газетінің Қарағанды, Қостанай облыстары бойынша меншікті тілшісі ретінде аудандарды аралап, ел өмірімен етене араласады. Осы уақыт аралығында публицистикалық туындыларын өндірте жазады. 1960-1963 жылдары «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетінде редактор, 1970-1972 жылдары «Жазушы» баспасы жанындағы Балалар мен жастар әдебиетінің бас редакциясының және «Жалын» альманағында бас редактор болып қызмет атқарады. 1972-1975 жылдары «Жұлдыз» журналының бас редакторы қызметін атқарды. 1975-1980 жылдары Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының екінші хатшысы болып қызмет істейді. 1980-1989 жылдары «Қазақ әдебиеті» газетінің, 1989-1992 жылдары «Егемен Қазақстан» газетінің бас редакторы ретінде қызмет атқарды. 1992-1994 жылдары Мемлекеттік телерадио хабар тарату мемлекеттік комитетінің төрағасы, 1990 жылдан ҚР Ұлттық саясат, мәдениет және тілді дамыту жөніндегі комитеттің Мәдениет, әдебиет және өнер бөлімдік комитетінің төрағасы болып қызмет істеген [1]. Өзіміз көріп отырғандай, отыз жылға жуық мерзім ішінде Шерхан Мұртазаның шығармашылық пен қайраткерлік жолдары қазақ баспасөзінде қалыптасқан, сол арқылы халық арасында жете таныс болған. Өзінің студенттік шағында жинақтаған парасат-пайым қорын 1955-1963 жылдары «Жас Алаш» (бұрынғы «Лениншіл жас»), «Егемен Қазақстан» (бұрынғы «Социалистік Қазақстан») газеттерінде тілші, бөлім меңгерушісі, яғни кәдімгі журналист ретінде мейлінше тиімді, мейлінше өткір пайдалана білген жас маман осындай қабілет-қарымы арқылы көзге түсе бастады.

Осымен бірге, Шерхан Мұртаза халық қалаулысы ретінде әлденеше ел сенімін өзіне жүктеп, Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесінің (1990-1993), ҚР Жоғарғы Кеңесінің (1994-1995), Қазақстан Республикасы Парламент Мәжілісінің депутаты болып қызмет жасап, 1995 жылдан жеке шығармашылықпен айналысқан [2].

Шерхан Мұртазаның редакторлық қызметі туралы «... Шерхан — батыл редактор. Ал бұл көп редактор жігіттерге дарымаған қасиет», – дейді баспасөз ардагерлерінің бірі Хайдолла Тілемісов, — Батылдығы емей немене, бүгінде барлық газет жамырай жазып жатқан — тіл тақырыбын, ұлттық сана, ұлттық дәстүр, ақтандақтар-тағдырын кешегі Колбиннің қылышынан қан тамып тұрған кезінде-ақ тайсалмай көтерген азаматымыз осы Шерхан болатын» [3].

Шерхан Мұртазаның сіңірген еңбегі туралы қоғам қайраткері Әбіш Кекілбаев былай деп атап көрсетеді: «Алпысыншы жылдар басындағы серпіліс тұсында суырылып ілгері шыққан «Лениншіл

жас» болды. Редакторы — Шерхан Мұртазаев. Жетпісінші жылдары тоқырау мен тоқмейілу рухани мәңгүрттік дертін жая бастағанда, әлі абзал бұлқыныстың рухын сақтап қала алған «Жалын» мен «Жұлдыз» еді. Редакторы — Шерхан Мұртазаев. Мәңгүрттік әбден мендеп, тоқырау әбден асқындап, апшы қуырып, сексенінші жылдар басында адал сөз, ащы пікірлер табылса тек «Қазақ әдебиетінен» табылатын. Редакторы — Шерхан Мұртазаев. Көптен күткен аңсарлы дәурен жетіп, қорқақ көңіл қорғалып, ел екіталай, пікір әрқалай жүрген шақта жұрттан бұрын батылдыққа барып, «Социалистік Қазақстанның» атын мансұқ еткен «Егеменді Қазақстан» еді. Редакторы — Шерхан Мұртазаев. Бұл тек бір қаламгердің өнер жолы емес, күшті ұлттық санамыздың сергу-серпілу жолы» деп атап көрсетеді [4; 67].

1963 жылды журналист Шерхан Мұртаза өміріндегі елеулі, тіпті шешуші кезең деуге болады. Ол осы кезеңде «Лениншіл жасқа» бас редактор болды. Оның қоғамға, халыққа қызмет жасауы, өз қабілет-қарымын танытып, батыл әрекеттерге ден қоюы да осы жылдардан басталған. Өзінің адам танығыш, адамның талантын, еңбегін көріп-біліп, әділ бағалайтын қасиетімен төңірегіне өңкей бір сайдың тасындай тамаша журналистерді жинады. Оларға бағыт-бағдар беріп тәрбиелей білді. Қандай іске де принципті қарайтын Шерхан Мұртаза батыл редактор болды. Сол кездің өзінде газетте ел, жер тағдыры, ана тілі, адамгершілік мәселелері, т.б. толып жатқан өзекті проблемалар көтерілетін. Сонымен қатар әдебиет пен мәдениеттің де жанашыры, насихатшысы бола білді. Сөйтіп, «Лениншіл жас» еліміздің жастарының ғана емес, барша халықтың сүйіп оқитын басылымына айналған.

Өз бағытын батыл қорғай білетін, принципшіл, қажетті қызметке қабілеті сай келетін кадрларды шебер іріктейтін және оларды қатал әрі әділ аға боп тәрбиелей алатын басшы екенін дәлелдеді. «Лениншіл жас» газетінен Тельман Жанұзақов, Сейдахмет Бердіқұлов, Оралхан Бөкеев, Фариза Оңғарсынова, Қалдарбек Найманбаев, Ахат Жаксыбаев, Кәдірбек Сегізбай, Ақселеу Сейдімбеков, Сағат Әшімбаев, Мұхтар Шаханов және тағы да басқа дарынды ұл-қыздар қанаттанған. Сондай шәкірттерінің бірі жазушы Тұтқабай Иманбекұлының: «...Ол кезде «Лениншіл жаста» қызмет істейміз. Лездемеде ой-пікірінді қоспасақ, Шер-ағаң кәдімгідей қомсынып отыратын. Ал егер жазғаның ойынан шықпай, орамға жетпей жатса, қолжазбанды қолыңа үнсіз ұстатып жіберетін. Содан ары ойланып, әрі іштей жалған намысқа біраз түрткіленіп ізденесіз» дейді [5]. Бұл Шерхан Мұртазаның адамның жеке іс-қағазына әділ баға беріп, дұрыс жөн сілтейтін редактор болғандығын аңғартады. Осы ретте журналист Н. Оразбековтің: «Редактор ретінде Шәкеңнің «олай жаз, былай жаз» деп езіп отырғанын, құлаш-құлаш ақыл үйреткенін өз басым көрген емеспін. Оның орнына Шәкең жаза білетін, «балағының биті бар» дейтін жігіттерді тез таниды да, солардың өнімді еңбек етуіне бар жағдайды жасайды» [4] деген пікірі ойымызды дәлелдей түседі.

«Лениншіл жас» газетінің бас редакторы қызметін атқара жүріп, еңбек адамдарының өмірінен көптеген әлеуметтік, портрет очерктерін, өндіріс тақырыбындағы проблемалық мақалаларын жазды, сөйтіп, болашақ көркем шығармаларының материалын да жинақтай жүрді. Нәтижесінде, ең алғашқы «Құрылысшы Дәку» (1958) очерктер жинағы, ең алғашқы «Табылған теңіз» (1964) повесі, ізінше «Бұлтсыз күнгі найзағай» (1965), «Белгісіз солдаттың баласы» (1966), «Мылтықсыз майдан» (1969) шығармалары жарық көрді. Бұл журналистика — күллі шығармашылық қабілетті танытатын сала, ол үшін өнімді, нәтижелі еңбек пен өнімсіз, қажырсыз еңбекті ажырата білу қажет, екеуінің аражігі журналист шығармашылығынан айқын көрініп тұратындығын көрсетеді.

«Лениншіл жас» газетінен кейін журналист Шерхан Мұртаза жастар альманағы «Жалынға» 1970 жылдың 6-шы номерінен бастап бас редакторлыққа келді. Альманах әдебиетіміздегі дүмбілездіктер мен шалғайлықтарға; саяси жамылғының астарымен жазылған жазбаларды жарыққа шығаруға қарсы аяусыз күрес ашты. Мәселен, «Жалынның» «Тура би трибунасы» атты күрескер айдарын ерекше атауға болады. Аталмыш айдар альманахтың 1972 жылдың № 4-ші номерінен бастап ашылған. Сынға алушы Тураби Туғансызов Ә. Нарымбетовтің «Дәуір және поэзия» атты еңбегі туралы «Ә. Нарымбетов және сын немесе алтын тармақтан тұратын ашық хат» (№ 4, 1972 жыл), Ә. Райымбековтің «Қазақ поэзиясындағы жұмысшы образы» жинағына «Көк кітап пен интервью» (№ 5, 1972 жыл), Ш. Смаханұлының «Айға ұшамын» кітабы туралы «Автор айға қарай ұшқан ба?» (№ 6, 1972 жыл) деген материалдарында сын мәдениетін сақтай отырып, өзінің көзі көрген кемшіліктерді жіліктеп, батыл тойтарыс беріп отырған.

1970-1989 жылдар аралығындағы Ш. Мұртаза шығармаларына тән ерекшелік — тақырып ауқымдылығының кеңдігі, кәнігі журналистік пайыммен қоғамның мәдениетінен, өнерінен, ғылымынан, білімінен, экономикасынан мақала, очерк жазып отырды. Мәселен, «Абай сәулесі», «Алтын күрек», «Таушымылдык», «Өскелең мәдениет жаршысы», «Жасампаздық жолымен», «Отан

даңқын асырайық», «Адал еңбек», «Не жетпейді?», «Жат жұрттан іздемейік пайғамбарды», т.б. публицистикалық мақалалары жарық дүниеге келді.

Шерхан Мұртаза 1989 жылдың 11-қарашасында «Социалистік Қазақстан» газетінің бас редакторы болды. Сөйтіп, шыққалы бері партиялық үстемдіктің республикадағы ең негізгі идеологиялық қаруы, күші болып келген газетті аз уақыт ішінде-ақ елдің, ұлттық мүддесі үшін батыл күресетін, ұлт тағдырына батыл араласатын, азаматтық үні айқын газет етіп, жедел өзгертті. Мемлекеттік тілдің мәртебесі үшін, халық тарихын шындық негізде қайта жазу, оның ішінде «Алаш» партиясы мен алашордашылардың іс-әрекетіне әділ баға беру үшін Шерхан Мұртаза басшылығындағы табандылықты көреміз. Мәселен, Ө. Жәнібековтың «Ақиқат айнасы» (20 желтоқсан 1989 жыл), М. Қойгелдиевтің «Жалын ғұмыр» (С. Ғаббасов — 100 жыл) (1989 жыл), М. Әлмашевтің «Аласапыран ақиқаты» (С. Қожанов туралы) (желтоқсан 1989 жыл), Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының «Абылайхан» (11-қаңтар 1992 жыл) секілді материалдары ақтандақтар, тарихи тұлғалардың тарихтағы орны, қоғамдағы жасаған істері жайлы көптеген мағлұматтарға қанықтырады. «Социалистік Қазақстан» газетіне бас редактор болғанда тіл, тарих мәселесін көтеріп, «Алаш» партиясымен алашордашылардың іс-әрекетіне шынайы баға берілуі тұрғысында батыл күресе білді.

Шерхан мақаларында көбінесе, адамгершілік, парасаттылық, тәрбие, өнер мәселелері жиі қозғалды. Қаламгердің «Жат жұрттан іздемейік пайғамбарды» атты проблемалық мақаласында өткір, ойлы, жұртты ойландыратын мәселелерді жаны ауыра отырып суреттейді. Тарихтың терең астарына үңіліп, көкірек көзі сүзбесінен өткерген Шерхан мақаласында осы уақытқа дейін халықтардың өткен жолына көз жұмып қарап келгенімізді, Голощекиннің «Кіші Қазан» саясаты халқымыздың тең жарымынан астамын аштықтың құрбаны етсе, Хрущевтің «Тыңды бағындыруы» қазаққа соққы болып тигендігін: «Тыңды, яғни Қазақстанды, «бағындырмақ» пиғыл әріден, біздер біле бермейтін әр алуан патшалар, заманынан басталса керек, Сібірді, Қазақстанның Сібір жақ пұшпағын «бағындырғандардың» басы Ермак шығар. Ермакты «ұлттық батыр» дейтіндер бар. Әйтпесе Ертістің бойында, Павлодар облысында тұтас бір аудан Ермак атымен аталып, сол аттас қалада Ермакқа орасан ескерткіш орнатылар ма еді? Және оның тұғырына: «Ермакқа дән риза ұрпақтарынан!» деп тасқа қашап жазылар ма еді? Ал «ұрпақтары» — кешегі тың игерушілер ғой. Бірақ олардың ұраны: «Тыңды игерейік!» емес, «Тыңды бағындырайық!» болды. Тың дегеніміз — жер. Жер дегеніміз — Ана. Ал анасын бағындыратын адам бола ма екен?!», – деп шындықты жайып салған [6; 39].

Шерханның алғаш «Лениншіл жас» «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газеттерінде жарияланған мақалаларынан, өмірінің соңына дейінгі жазылған дүниелерін саралап қарасақ, ұдайы шындық, ақиқат тұрғысында пікір айтып отырғандығын байқауымызға болады. Мәселен, қаламгердің: «Шындық анасы — өмір. Ал өмір өнердің жан-жақты өсіп, қанат жая беретінін, адамның рухани байлығын молайтатын асыл құрал екенін танытты. Эстетикалық тәрбие адам бойында жақсыны, әдеміні тани білу қасиетін сіңіреді. Табиғаттағы, қоғамдағы, өмірдегі, еңбектегі, өнердегі сұлулықты дұрыс түсініп, дұрыс бағалай білу үлкен байлық», – деуі рухани болмысын, жан тазалығын айқындай түседі [6; 41].

Атап өту қажет, қажымас, қайраткер қаламгер Шерхан Мұртазаның еңбегі жоғары бағаланып, «Құрмет белгісі», «Отан» ордендерімен марапатталған. 1978 жылы «Қара алқа» романы үшін Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығына ие болған. Қазақ КСР ЛКЖО және Бүкілодақтық ЛКЖО сыйлығының, тәуелсіз Қазақстанның «Тарлан» тәуелсіз сыйлығының иегері. Шерхан Мұртаза Қазақ КСР мәдениетіне еңбек сіңірген қызметкер, Қазақстанның Халық жазушысы, Қырғыз Республикасының Халық ақыны, өзге де мәртебелі атақтар мен дәрежелердің иегері.

1990 жылдары жазылған публицистикасында саясат, экономика, қаражат, жұмыссыздық, жекешелендіру, ел байлығы, қазақ журналистикасы мәселесін т.б. қаузап, қоғам қайшылықтарын саралап, зерделей жазды. Ұлтжанды Шерханның айбарлы мінезі мен азулы пікірі жүрегін сыздататын мәселелерден туындап, парламенттік бас қосуларда, баспасөз беттерінде халық көкейінен шығып, оқырман көңілін толқытты. Соның ең бастысы, Шерхан Мұртаза үшін — ұлт мүддесі, жер мәселесі. «Ақ жарылқап заман үшін», «Қиналғанда шыққан сөз», «Тәуелсіздік толғағы», «Бөліп ал да, билей бер!», «Тәуелсіздік ешқашан сатылмайды», «Анасын сатқан бар ма екен?», «Сатылмаған не қалды?», «Алтын сандықтың кілті кімде?» т.с.с. проблемалық мақала, хаттарында әркімді ойландырып, толғандырып отырған өмірдің өзекті мәселелер қозғалды. Еліміздің тағдыры, жеріміздің жайы үлкен мәселе екендігі айтылады.

М. Көпбаева: «Ш. Мұртазаның шығармашылық лабораториясын зерттеу барысында жазушының қаламгерлік өнер туралы жазған өз еңбектері, естеліктері ерекше бағалы дерек көзі болып табылады.

Өмір шындығының бәрі қаламгердің көз алдында болғанымен, солардың бәрінің суреткер көңілін қозғап, тербелте бермейтіні рас. Қаламгердің даралығы мәнсізден мән табуда емес, көңілін тербеген өмірдің қарапайым құбылыстарының негізінде өмірлік маңызы жоғары көркем ой түйіндей білуінде. Бұл да оңай емес. Өмір құбылыстарының көңілге тұрақтауы, тақырыптың тууы немесе шығармашылық ой өзегінің анықталуы бір басқа да, оның көркем шығармаға айналу процесі бір басқа. Бұлардың арасында жатқан шығармашылық сатылардың әрқайсысының өз сырлары, бұралаңдары тереңдері мен биіктіктері болады. Олардың бәрін көзбен көргендей баяндап шығу мүмкін емес» [7] деп, Шерхан Мұртазаның шығармасын бағалап көрсетеді.

Шерхан Мұртаза Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің депутаты (№ 52 Меркі сайлау округі бойынша 1994 жылдың 14 ақпанында сайланды), Парламент Мәжілісінің депутаты (12 қазан 1999) болды. Дәл сол тұста жазылған проблемалық мақалаларында ана тіл, жер мәселелеріне қатысты ойлары ащы шындыққа негізделді, қоғам ойын дөп басты. «Егемен Қазақстан» газетінде «Анасын сатқан бар ма екен?» (27.07.1999), «Бірікпесек бөрі жейді» (01.10.1999), «Сайлаудан соңғы ойлар» (19.11.1999), «Кездесуден кейінгі ойлар» (28.04.2000) т.б. проблемалық мақалаларында мемлекеттің, ел мен жердің тағдырына қатысты кез келген мәселеге ең бірінші болып үн қоса отырып, ашығын айтты.

Публицистің ХХ ғ. 90-жылдарындағы қызметі жөнінде А. Байтанұлы «Шерағанның жазушылығы, драматургтігі, журналистігі бір төбе де, елордадағы еңселі ғимараттың төріндегі биік мінберде тұрып ел қамы үшін айтатын ойлары бір төбе еді. КазКСР Жоғарғы Кеңесінің (1990-1993), ҚР Жоғарғы Кеңесінің (1994-1995), ҚР Парламент Мәжілісі 2-ші шақырылымының (1999-2004) депутаты болып сайланып, елдің жүгін арқалаған кезеңдерде қазақтың тілі, ділінің есе теңдігі үшін небір кереуыздармен арыстандай арпалысқан Шерағанның үні ақпарат құралдары арқылы халыққа жетіп жататын. Қазақстанның өз тәуелсіздік тарихын жаңадан жаза бастаған кезең үшін әрбір салада жылдар бойы жинаған мол тәжірибеге, ықпал мен беделге ие Шераған қатарластарының орны ерекше еді» [1] деп атап көрсетеді.

Қорытынды

Қорыта келе, Шерхан Мұртазаның шығармашылығының келесідей басты қасиеттерін атап көрсетуге болады, олар: біріншіден, қандай жанрда болса да ұлттық идея, ұлттық рухты нысанаға алуы; екіншіден, шығармашылық тақырыбының өзектілігі және ондағы заман мен қоғамның ащы шындығы; үшіншіден, ойлары мен сөздеріндегі батыл сыншылдығы, жазу стиліндегі шеберлік пен көркемдік; төртіншіден редакторлық қызметіндегі талант танығыштығы, тоқырау жылдарында баспасөздегі сын мәселесіне қатты мән беріп, қолдау көрсетіп отырған батыл басшылығы, шығармашылығы мен ұйымдастырушылық қабілетінің бір-бірімен үйлесіп жатуы саналады.

Сонымен қатар, қоғамда орын алған әлеуметтік-саяси мәселелерге шұғыл үн қосу, соған әлеуметтік талдау жасай білу және өзі қызмет еткен, етпеген газеттерге, тіпті, лауазымды қызметтерде жүрсе де қоғамдағы болып жатқан айтулы оқиғаларға үн қосып отыруы — Шерхан Мұртазаның ерекшеліктерін көрсетеді. Шерхан Мұртазаның публицистикалық шығармашылығына келесі бір ерекшелік — позициясы айқындалған, тақырыптық жағынан озық. Оның негізгі тақырыбы — қарапайым ауыл адамдарының өмірінен бастап, танымал тұлғалар галереясы болып саналады. Оның әр алуан тақырыптардағы тарихи, проблемалық материалдары үлкен қызығушылық танытады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Байтанұлы А. Шерағанның туғанына 90 жыл [Электрондық ресурс] / А. Байтанұлы. — Қолжетімділік тәртібі: https://adebiportal.kz/kz/news/view/seragannyn-tuganyna-90-zyl_24112
- 2 Шерхан Мұртаза: библиографиялық көрсеткіш (Шерхан Мұртазаның 80 жылдық мерейтойына арналады) / Құраст.: А.А. Озбекова, А.Т. Кембаева. — Тараз: ТИГУ баспаханасы, 2012. — 77 б.
- 3 Иманбекұлы Т. Тағылымнан таймаған / Т. Иманбекұлы. — Алматы: Атамұра, 1993. — 131 б.
- 4 Мамесейіт Т. Шерхан Мұртаза / Т. Мамесейіт. — Астана: Елорда, 2002. — 280 б.
- 5 Есенаман Ә. Қызырлы Қаратауда / Ә. Есенаман // «Заман Қазақстан» газеті. — 1999. — 24 қыркүйек.
- 6 Жақсылықбаева Р. Шерхан Мұртаза публицистикасында ұлттық мүдде мәселелері / Р. Жақсылықбаева, А. Ақынбекова, Р. Бакенова // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Журналистика сериясы. — 2022. — №3 (140). — Б. 36-43.
- 7 Көпбаева М. Суреткерлік өнердің эстетикалық әлемі / М. Көпбаева // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Гуманитарлық ғылымдар сериясы. — 2016. — №5 (114). — Б. 90-91.

Р.Б. Ермаханова, З.О. Дукенбаева

Шерхан Муртаза: жизнь и общественно-политическая деятельность

В статье проведен анализ жизни и общественной деятельности народного писателя, лауреата Государственной премии, заслуженного деятеля Республики Казахстан, выдающегося публициста, общественного деятеля Ш. Муртазы. Авторы всесторонне анализируют публицистические произведения Шерхана Муртазы, связанные с нацией, языком, землей, страной, а также материалы, затрагивающие народные и духовные интересы. Кроме того, они изучили некоторые публицистические материалы журналиста, их тематическое и жанровое своеобразие. В статье оценено влияние творческой деятельности Ш. Муртазы на становление казахстанской государственности и национальное самосознание казахского народа.

Ключевые слова: история Казахстана, Шерхан Муртаза, общественно-политическая деятельность, творческая деятельность Ш. Муртазы, публицист, журналистика.

R.B. Ermakhanova, Z.O. Dukenbayeva

Sherkhan Murtaza: life and socio-political activity

In the article analysis of life and social activity of the people's writer, laureate of the State Prize, Honored Worker of the Republic, outstanding publicist, public figure Sh. Murtaza was conducted. The authors evaluate the publicistic works of Sherkhan Murtaza related to the nation, language, land, country, analyze materials affecting the people's and spiritual interests. The authors of this article studied and analyzed some of the journalist's publicistic materials, their thematic and genre originality. The article evaluates the influence of Sh. Murtaza's creative activity on the formation of Kazakhstan statehood and on the national identity of the Kazakh people.

Keywords: History of Kazakhstan, Sherkhan Murtaza, socio-political activity, creative activity of Sh. Murtaza, publicist, journalism.

References

- 1 Baitanuly, A. Sheragannyn tuganyna 90 zhyl [90th anniversary of the birth of Sheragan]. Retrieved from https://adebiportal.kz/kz/news/view/seragannyn-tuganyna-90-zyl_24112 [in Kazakh].
- 2 Ozbekova, A.A., & Kembayeva, A.T. (Comp). (2012). Sherkhan Murtaza: bibliografiyalıq korsetkish (Sherkhan Murtazany 80 zhyldyq mereitoiyna arnalady) [Sherkhan Murtaza: bibliographic index (dedicated to the 80th anniversary of Sherkhan Murtaza)]. Taraz: Taraz innovatsiialyq-gumanitarlyq universitetinin baspahanasy [in Kazakh].
- 3 Imanbekuly, T. (1993). Tagylymnan taimagan [I did not lose my training]. Almaty: Atamura [in Kazakh].
- 4 Mameseiit, T. (2002). Sherkhan Murtaza [Sherkhan Murtaza]. Astana: Elorda [in Kazakh].
- 5 Esenaman, A. (1999). Qyzyrly Qaratauda [In Qyzyrly Karatau]. "Zaman Qazaqstan" gazeti — "Zaman Kazakhstan" newspaper, September 24 [in Kazakh].
- 6 Zhaxylykbayeva, R., Akynbekova, A., & Bakenova, R. (2022). Sherkhan Murtaza publitsistikasynda ulttyq mudde maseleleri [National issues Sherkhan Murtaza journalism]. *L.N. Gumilev atyndagy Euraziia ulttyq universitetinin khabarshysy. Zhurnalistika seriiasy — Bulletin of L.N. Gumilev Eurasian National University. Journalism Series, 3 (140), 36-43* [in Kazakh].
- 7 Kopbaeva, M. (2016). Suretkeplik onepdin estetikalıq alemi [The aesthetic world of Suppetkelik art]. *L.N. Gumilev atyndagy Euraziia ulttyq universitetinin khabarshysy. Gumanitarlyq gylymdar seriiasy — Bulletin of L.N. Gumilev Eurasian National University. Humanities Series, 5 (114), 90-91* [in Kazakh].

Авторлар туралы мәліметтер

Ермаханова Рая — PhD докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан; <https://orcid.org/0009-0008-9909-6634>

Дукенбаева Задаш — т.ғ.д., Қазақстан тарихы кафедрасының профессоры, Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан; <https://orcid.org/0000-0002-5968-1539>

Information about the authors

Ermakhanova Raya — PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan;

Dukenbayeva Zdash — Doctor of historical sciences, professor of the Department of the History of Kazakhstan, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.